

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ МАЛИХ РІЧОК ПОНИЗЗЯ ДЕСНИ

Карпенко Ю.О., Івусь Т.І.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
вул. Гетьмана Полуботка, 53, 14000, м. Чернігів
yuch2011@i.ua, tanya-ivus@ukr.net

Українське суспільство нині перебуває на етапі глибоких структурних змін, що охоплюють механізми управління просторовим розвитком, раціональне природокористування та охорону навколишнього середовища. В умовах децентралізації саме територіальні громади стають основними суб'єктами реалізації державної політики сталого розвитку, формування стратегічних пріоритетів та управління природно-ресурсним потенціалом. У цьому контексті особливої уваги набуває необхідність інтеграції екологічних підходів у процес стратегічного планування і розвитку територій, що відповідає європейським стандартам.

Одним із ключових інструментів забезпечення екологічної орієнтованості стратегічних рішень є стратегічна екологічна оцінка (СЕО), запроваджена в Україні відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 року [1]. СЕО покликана забезпечити врахування екологічних наслідків ще на етапі розроблення документів державного планування – стратегій, програм, схем і планів розвитку територій. Таким чином, вона виступає не лише процедурою оцінювання впливів, а й інструментом запобігання екологічним ризикам, підвищення прозорості та якості управлінських рішень.

Особливої актуальності проблематика проведення стратегічної екологічної оцінки набуває в регіонах, де природне середовище є вразливим до антропогенного навантаження. Чернігівська область, яка значною частиною знаходиться у басейні річки Десна, характеризується складною та високодиференційованою гідрологічною структурою, густою мережею малих річок, приток і заплавних екосистем. Малі річки пониззя Десни відіграють значну роль у формуванні водного балансу поліського регіону, забезпечуючи підтримання гідрологічного режиму основного русла, живлення підземних вод і формування екосистемних послуг, пов'язаних із водопостачанням, біорізноманіттям і регулюванням мікроклімату [2]. Водночас упродовж останніх десятиліть (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.) спостерігається істотна деградація цих водних об'єктів, спричинена антропогенним навантаженням, зокрема, інтенсивною меліорацією, розорюванням заплав, надмірним використанням пестицидів, неочищеними стічними водами, вирубуванням заплавних лісів і прибережних захисних смуг і проявами зміни клімату [3]. Наслідком цих процесів є зниження водності, замулення русел, втрата біорізноманіття та деградація природних ландшафтів, що становить загрозу екологічній стійкості всього басейну Десни.

У процесі формування стратегій розвитку територіальних громад Чернігівщини екологічний компонент часто залишається другорядним або представлений фрагментарно, без урахування гідрологічної специфіки територій. Як наслідок – у стратегічних документах бракує аналізу екологічних ризиків, прогнозування впливу планованої діяльності на стан водних екосистем, а заходи з охорони довкілля здебільшого мають декларативний характер. Це свідчить про недостатню інтеграцію СЕО у систему стратегічного планування на місцевому рівні.

Ураховуючи зазначене, дослідження ролі стратегічної екологічної оцінки у формуванні стратегій розвитку територіальних громад Чернігівської області з позицій збереження екологічного стану малих річок Десни є надзвичайно важливим. Воно спрямоване на виявлення проблемних аспектів існуючої практики, формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів проведення СЕО та інтеграції її результатів у стратегічне планування розвитку громад.

Таким чином, мета статті полягає у визначенні ролі стратегічної екологічної оцінки як інструменту забезпечення екологічної збалансованості стратегій розвитку територіальних громад Чернігівщини, з урахуванням екологічного стану малих річок пониззя Десни, а також у розробленні практичних підходів до підвищення ефективності цього процесу. *Ключові слова:* стратегічна екологічна оцінка, стратегічне планування, стратегії розвитку територіальних громад, Чернігівське Полісся, малі річки пониззя Десни, екологічний стан водних ресурсів, басейновий підхід, участь громадськості, стійкий розвиток, екологічне управління.

The role of strategic environmental assessment in forming development strategies of territorial communities of Chernihiv region taking into account the ecological state of small rivers lower reaches of the Desna. Karpenko Yu., Ivus T.

Ukraine is currently undergoing deep structural changes encompassing mechanisms of spatial development governance, the rational use of natural resources, and environmental protection. In the context of decentralization, the territorial communities are becoming the primary agents for implementing state sustainable development policy, establishing strategic priorities, and managing natural-resource potential. In this regard, the necessity of integrating ecological approaches into the strategic planning and territorial development processes becomes especially important, aligning with European standards.

One of the key instruments for ensuring the ecological orientation of strategic decisions is Strategic Environmental Assessment (SEA), introduced in Ukraine pursuant to the Law of Ukraine “On Strategic Environmental Assessment” of 20 March 2018 [1]. SEA is intended to ensure that environmental consequences are taken into account already at the stage of drafting state planning documents – strategies, programmes, schemes, and territorial development plans. Thus, it functions not only as a procedure for assessing impacts but also as a tool for preventing environmental risks, and for enhancing the transparency and quality of governance decisions.

The issue of conducting SEA becomes particularly relevant in regions where the natural environment is vulnerable to anthropogenic pressures. Chernihiv region, much of which lies within the Desna River basin, is characterised by a complex and highly differentiated hydrological structure, a dense network of small rivers, tributaries, and floodplain ecosystems. The small rivers of the lower Desna reaches play a significant role in forming the water balance of the Polissia region, maintaining the hydrological regime of the main river channel, recharging groundwater, and delivering ecosystem services related to water supply, biodiversity conservation, and climate regulation [2]. At the same time, over recent decades (late 20th to early 21st century) there has been substantial degradation of these water bodies, driven by anthropogenic load—particularly intensive land reclamation, ploughing of floodplains, excessive pesticide use, untreated wastewater, clearing of floodplain forests and riparian buffer zones, and manifestations of climate change [3]. The consequences of these processes include reduced water flow, siltation of riverbeds, loss of biodiversity, and degradation of natural landscapes, all of which pose a threat to the ecological sustainability of the entire Desna's basin.

In the process of developing strategies for the territorial communities of Chernihiv region, the environmental component often remains secondary or is represented only fragmentarily, without regard to the hydrological specificity of the territories. As a consequence, strategic documents lack analysis of environmental risks, forecasting of the impacts of planned activities on the condition of aquatic ecosystems, and environmental protection measures are mostly declarative in nature. This indicates inadequate integration of SEA into the strategic planning system at the local level.

Given the above, the study of the role of SEA in shaping development strategies of territorial communities in Chernihiv region from the perspective of preserving the ecological status of the small rivers of the lower Desna is extremely important. The study aims to identify problematic aspects of current practice, and to formulate scientifically grounded proposals for improving the mechanisms for conducting SEA and integrating its results into community strategic planning.

Thus, the objective of the article is to determine the role of Strategic Environmental Assessment as a tool for ensuring ecological balance in the development strategies of territorial communities in Chernihiv region, taking into account the ecological condition of the small rivers in the lower reaches of the Desna, and to develop practical approaches for increasing the effectiveness of this process. *Key words:* strategic environmental assessment, strategic planning, territorial community development strategies, Chernihiv Polissia, small rivers lower reaches of the Desna river, ecological status of water resources, river basin approach, public participation, sustainable development, environmental management.

Постановка проблеми. У сучасних умовах децентралізації та євроінтеграційного курсу України територіальні громади отримали розширені повноваження у сфері стратегічного планування та управління природними ресурсами. Однак процес розроблення стратегій розвитку громад нерідко відбувається без належного урахування екологічних чинників, що зумовлює ризики деградації природних екосистем, особливо водних. Малі річки пониззя Десни, які формують значну гідрологічну мережу Чернігівщини, зазнають значного антропогенного навантаження внаслідок нераціонального землекористування, забруднення та зміни руслових процесів. У цих умовах СЕО постає ключовим інструментом забезпечення збалансованого розвитку територій, спрямованим на інтеграцію екологічних пріоритетів у систему управлінських рішень на рівні громад.

Актуальність дослідження. Процеси передачі повноважень громадам і наближення до стандартів Європейського Союзу, а також забезпечення екологічної збалансованості стратегічного планування територіальних громад набувають ключового значення в сучасних умовах. Незважаючи на обов'язковість проведення стратегічної екологічної оцінки, у практиці місцевого управління цей процес часто носить формальний характер, що призводить до переважання економічних рішень над екологічними пріоритетами.

Для Чернігівської області, значна частина якої охоплює басейн річки Десна, така ситуація створює ризики деградації малих річок і заплавних екосистем, які забезпечують водний баланс та біорізноманіття регіону. Додатковим викликом є умови воєнного стану, у яких функціонує область як прифронтова територія. Це ускладнює

реалізацію екологічної політики, обмежує ресурси місцевих громад і водночас підвищує потребу в інтеграції екологічних аспектів у процеси відновлення та стратегічного планування.

Дослідження ролі СЕО у формуванні стратегій розвитку громад Чернігівщини узгоджується з положеннями Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021–2027 рр. [4], Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року [5], Стратегії державної екологічної політики України до 2030 року [6], Водної стратегії України на період до 2050 року [7], Водної Рамкової Директиви [8], а також Цілями сталого розвитку ООН, що визначає його високу наукову та практичну значущість [9].

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження узгоджується з пріоритетами державної, регіональної та міжнародної екологічної політики, спрямованої на досягнення Цілей сталого розвитку ООН (зокрема Цілей 6 «Чиста вода та належні санітарні умови», 11 «Стійкі міста і громади» та 13 «Боротьба зі зміною клімату») [9]. Авторський доробок відповідає завданням, визначеним у Державній стратегії екологічної політики України до 2030 року [10], Державній стратегії регіонального розвитку України до 2027 року [5], а також у Стратегії розвитку Чернігівської області на період до 2027 року [11], де серед ключових пріоритетів визначено охорону водних ресурсів, збереження природних екосистем та адаптацію до кліматичних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей впровадження, визначення, проблематики СЕО присвячено праці багатьох зарубіжних та українських вчених, серед

яких Є. Хлобистов, А. Решетченко, В. Карамушка, Б. Данилишин, Г. Марушевський, Т. Козаченко, В. Садлер та ін. [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Водночас, питання інтеграції результатів SEO у стратегії розвитку територіальних громад, особливо в умовах післявоєнної відбудови регіонів, залишаються малодослідженими та актуальними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На сьогодні бракує комплексних науково-практичних підходів, що поєднують стратегічне планування розвитку територіальних громад із результатами SEO. Відсутній дієвий механізм урахування висновків SEO у прийнятті рішень щодо використання земель водоохоронних зон, відновлення малих річок і формування природоохоронної інфраструктури. Недостатньо розроблені методики оцінки кумулятивного впливу місцевих програм на стан водних об'єктів. Проблемним залишається й питання участі громадськості у процесі SEO, що знижує рівень прозорості й підзвітності влади. Особливої уваги потребує розроблення практичних рекомендацій щодо інтеграції SEO у стратегії розвитку громад у межах території пониззя Десни, з урахуванням специфіки басейнової структури та екологічної чутливості малих річок.

Новизна. Незважаючи на те, що відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» процедура SEO є обов'язковою для документів державного планування, на практиці її екологічний компонент часто залишається формальним, а стратегічні рішення формується переважно з урахуванням економічних пріоритетів, без системного врахування екологічних ризиків та стану водних екосистем. Особливо критичним є ігнорування малих річок пониззя Десни, які відіграють значну роль у підтриманні гідрологічного режиму, збереженні біорізноманіття та забезпеченні екосистемних послуг регіону.

Наукова новизна дослідження полягає у розробленні комплексного науково-практичного підходу, який підвищує роль SEO як ефективного інструменту екологічного управління на місцевому рівні та забезпечує інтеграцію достовірних даних про стан водних об'єктів у процес формування стратегій розвитку територіальних громад. Таким чином, запропонований підхід формує цілісну, адаптивну і практично застосовну модель SEO, що дозволяє системно враховувати екологічні пріоритети у стратегічному плануванні Чернігівської області, підвищуючи ефективність управління водними ресурсами та забезпечуючи збереження екосистемних функцій малих річок пониззя Десни.

Методологічне або загальнонаукове значення. Методологічною основою дослідження є системний і басейновий підходи, принципи інтегрованого управління природними ресурсами, концепція сталого розвитку територій. Використано методи аналізу нормативно-правових актів, порівняльно-право-

вий, геоінформаційний аналіз, експертне оцінювання екологічного стану водних об'єктів.

Отримані результати можуть стати основою для розроблення методичних рекомендацій щодо проведення стратегічної екологічної оцінки стратегій розвитку територіальних громад з урахуванням екологічного стану малих річок, що сприятиме ухваленню екологічно збалансованих управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Стратегічна екологічна оцінка у сучасних умовах трансформації системи управління довкіллям в Україні постає не лише інструментом виконання міжнародних зобов'язань, а й ключовим елементом ефективного стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад. SEO здатна забезпечити баланс між соціально-економічними інтересами та екологічною безпекою регіонів. Її значення особливо зростає у контексті регіонів, де екологічна ситуація безпосередньо впливає на якість життя населення, як це спостерігається на території Чернігівської області, зокрема у пониззі Десни – басейновій системі з високим рівнем антропогенного навантаження та деградацією малих річок.

В умовах Чернігівської області стратегічна екологічна оцінка має забезпечувати науково обґрунтовану інтеграцію екологічних пріоритетів у процес стратегічного планування розвитку територіальних громад. На практиці її реалізація часто носить формальний характер: звіт SEO готується переважно як документ для виконання законодавчої вимоги, громадські обговорення відбуваються номінально, а подальший моніторинг стану довкілля є малореалізованим. Це створює ризики недостатнього врахування екологічного стану малих річок пониззя Десни та деградації водних екосистем та їх біорізноманіття.

Для подолання цих проблем запропоновано комплекс науково-практичних підходів, які дозволяють перетворити SEO на ефективний механізм екологічного управління на місцевому рівні (рис. 1).

Інтеграційний підхід передбачає, що результати SEO повинні безпосередньо враховуватися на всіх етапах формування стратегій розвитку громад. Звіт SEO стає основою для прийняття рішень у сферах землекористування, природоохоронних заходів та соціально-економічного розвитку. Такий підхід забезпечує баланс між економічними, соціальними та екологічними інтересами, дозволяючи прогнозувати та мінімізувати негативний вплив на малі річки і запобігати деградації водних екосистем.

Басейновий підхід фокусується на збереженні природної цілісності водних систем, розглядаючи річки та їхні притоки як єдині екологічні одиниці. Це дає змогу оцінювати кумулятивний вплив різних заходів на водні об'єкти, координувати дії суміжних громад та розробляти комплексні програми підтримки гідрологічного режиму, вивчення і збереження біорізноманіття та розбудови природоохоронної інфраструктури. У контексті малих річок пониззя

Рис. 1. Науково-практичні підходи для покращення механізму СЕО

Десни цей підхід сприяє уникненню фрагментарності управління водними ресурсами та забезпечує сталий розвиток територій.

Моніторингово-аналітичний підхід передбачає систематичний збір даних про стан малих річок, заплав і прибережних смуг, включаючи водність, якість води, стан русел та біорізноманіття. Інформація, отримана в результаті моніторингу, є основою для підготовки звіту СЕО та формування науково обґрунтованих рекомендацій. Практичне застосування цього підходу дозволяє оцінювати ефективність заходів, оперативно реагувати на негативні тенденції та коригувати стратегії розвитку громад.

Цифровізаційний підхід передбачає використання сучасних інформаційних технологій для інтеграції та обробки екологічних даних. Створення геоінформаційних систем, баз даних і онлайн-платформ для відстеження стану водних об'єктів дозволяє органам влади та громадам оперативно отримувати актуальну інформацію, оцінювати вплив планованих заходів і забезпечувати прозорість даних для громадськості.

Громадський підхід акцентує на активному залученні населення до обговорення звітів СЕО та стратегій розвитку. Участь громади дозволяє врахувати локальні екологічні пріоритети, підвищити підзвітність органів влади та сприяти формуванню екологічної свідомості населення. Реалізація цього підходу гарантує, що стратегічні рішення враховують інтереси та потреби громад, зокрема щодо збереження малих річок пониззя Десни та їх природних компонентів.

Адаптивно-управлінський підхід передбачає, що СЕО не обмежується одноразовою підготовкою звіту. Результати моніторингу використовуються для корекції стратегічних рішень, уточнення заходів з охорони довкілля та адаптації планів розвитку до змін стану водних екосистем. Це забезпечує безперервний процес управління, спрямований на підтримку екологічної стійкості та сталого розвитку громад.

Комплексний підхід до реалізації СЕО поєднує всі зазначені елементи у єдину систему: стратегія розвитку громади розробляється з урахуванням наукових даних, звіт СЕО готується як обґрунтований документ, громадськість активно залучається до обговорення, стратегія та звіт затверджуються як документи державного планування, а подальший моніторинг забезпечує контроль і адаптацію.

Такий підхід перетворює СЕО з формальної процедури на реальний механізм екологічного управління, сприяючи збереженню малих річок пониззя Десни та підвищенню екологічної стійкості Чернігівської області.

Головні висновки. Стратегічна екологічна оцінка виступає ключовим інструментом інтеграції екологічних пріоритетів у процес стратегічного планування розвитку територіальних громад, забезпечуючи узгодження соціально-економічних цілей із принципами сталого природокористування. Для Чернігівської області, значна частина якої охоплює басейн річки Десна, така оцінка має особливе значення через деградацію малих річок і вразливість

природних екосистем. На практиці СЕО часто реалізується формально, що знижує ефективність стратегічних документів і не дозволяє своєчасно виявляти екологічні ризики. Запропонований у дослідженні комплексний підхід – інтеграційний, басейновий, моніторингово-аналітичний, цифровізаційний і громадський – спрямований на перетворення СЕО на дієвий механізм екологічного управління та запобігання деградації водних екосистем басейну Десни.

В умовах воєнного стану, коли Чернігівська область функціонує як прикордонна, прифронтова територія, роль СЕО зростає як інструменту післявоєнного відновлення, забезпечення екологічної безпеки та підвищення стійкості територій. Реалізація результатів дослідження сприятиме створенню ефективної системи екологічного планування на рівні громад, удосконаленню механізмів участі громадськості, залученню міжнародної допомоги та впрова-

дженню європейських стандартів сталого розвитку у процес стратегічного управління Чернігівщиною.

Перспективи використання результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування для вдосконалення стратегій розвитку територіальних громад Чернігівщини, зокрема при розробленні розділів, пов'язаних з управлінням природними водними ресурсами та кліматичною адаптацією. Практичне впровадження запропонованих підходів до інтеграції СЕО сприятиме створенню ефективної системи екологічного планування на рівні громад, а також залученню міжнародної допомоги для відновлення малих річок.

У контексті воєнного стану та майбутньої післявоєнної відбудови регіону результати дослідження можуть стати основою для розроблення програм екологічного відновлення малих річок і заплавної екосистем, залучення міжнародних екологічних фондів та партнерів ЄС.

Література

1. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 р. № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Сердюк С.М., Луньова О.В., Агєєва О.Ф., Кам'янська В.О. Малі річки України: геоекологічний огляд проблем. *Вісник Донецького гірничого інституту*. 2017. № 1. С. 101-106.
3. Хімко Р.В., Мережко О.І., Бабко Р.В. Малі річки – дослідження, охорона, відновлення. Київ : Інститут екології, 2003. 378 с.
4. Програма охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021–2027 роки: рішення 21-ї сесії Чернігівської обласної ради VII скликання від 18.12.2019 № 4-21/VII зі змінами. URL: <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=33874&tp=1&pg=> (дата звернення: 09.10.2025)
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.10.2025).
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
7. Водна стратегія України на період до 2050 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2025)
8. Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС. Основні терміни та їх визначення: К.: Твій формат, 2006. 240 с.
9. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України) від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 08.10.2025).
10. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
11. Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року, затвердженої рішенням Чернігівської обласної ради від 18.12.2019 № 4-21/VII (в редакції рішення Чернігівської обласної ради від 14.03.2025 № 3-22/VIII)
12. Хлобистов Є. Стратегічна екологічна оцінка для запобігання конфліктам експертний погляд. *Журнал Економіст*. К., 2016. URL: <http://ua-ekonomist.com/12127-strategchna-ekologchna-ocnka-dlya-zapobgannyakonfliktv-ekspertniy-poglyad.html> (дата звернення: 09.10.2025).
13. Решетченко А.І., Шаповалов О.І. Особливості стратегічної екологічної оцінки територій селищних громад як механізму сприяння сталому розвитку. *Геохімія техногенезу*. 2022. Вип. 8. С. 52-58. DOI <https://doi.org/10.32782/geotech2022.36.08>
14. Карамушка В.І. Екологічна збалансованість стратегічних ініціатив і проектів (інтегрування довільних аспектів у стратегічне планування та проектну діяльність) : практ. посібник К. : К.І.С., 2012. 138 с.
15. Данилишин Б.М., Хлобистов Є.В. Стратегічна екологічна оцінка управлінських рішень щодо формування та реалізації регіональної політики Збалансований розвиток України – шлях до здоров'я та добробуту нації: матер. *Укр. еколог. конгр.*, 21 верес. 2007 р. К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2007. С. 24-25.
16. Марушевський Г.Б. Стратегічна екологічна оцінка : навч. посіб. з компакт-диском К. : К.І.С., 2014. 88 с.
17. Козаченко Т.П. Стратегічна екологічна оцінка в Україні: проблеми та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 98-101.
18. Sadler B. Environmental Assessment In A Changing World: Evaluating Practice to Improve Performance. International Study of the Effectiveness of Environmental Assessment. Final Report. Minister of Supply and Services Canada, 1996. 263 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025